

ГОВІРКА СЕЛА ПРИЮТ МАГДАЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2(46)

УДК 81'282.3

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).199–201

Поповський А. Говірка села Приют Магдалинівського району Дніпропетровської області; кількість бібліографічних джерел – 4; мова українська.

Анотація. Важливою проблемою сучасного українського мовознавства є вивчення особливостей розмаїтої системи говірок, у яких із покоління до покоління передається цінна інформація традиційної духовної й матеріальної культури корінних мешканців певного ареалу України. У зв'язку з цим видається актуальним питання про трансформаційні процеси мовної організації говірок та їхню роль у структурі основних діалектних масивів.

Мета дослідження – історичні відомості про степові говори, виникнення села Приют та його заселення, адміністративно-територіальне становлення від початку освоєння цього краю й до сьогодення.

На основі місцевого матеріалу різновікових мешканців села розглядаються основні лексико-фразеологічні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні особливості сучасного приютського мовлення, які збігаються з рисами сталої трансформації південно-східних (степових) говорів, що були і є потужним чинником у формуванні української мовно-літературної норми. Привертається увага до впливу засобів масової інформації на місцеве мовлення.

Ключові слова: степові говори, говірка, переселенці, відомості про заснування села Приют, особливості діалектного мовлення.

Постановка проблеми. Враховуючи сучасну статистику про зникнення сіл внаслідок суспільних реформаций, безробіття і поглинання робочої сили містами України, а також міграції в інші країни, постає нагальна потреба фіксувати для історії все те, що було притаманне корінному населенню того чи іншого населеного пункту, поповнюючи кодову скарбницю української діалектології і лексикографії.

Аналіз дослідження. Сучасна діалектологічна наука має значні досягнення в освоєнні цінного фактичного матеріалу, зафіксованого в численних наукових статтях, дисертаційних дослідженнях, монографіях та словниках. Серед них питанням мовних особливостей Степової України посвячені роботи І. Бессараба, С. Бевзенка, В. Ващенко, В. Височиної, К. Глуховцевої, В. Дворянкіна, Й. Дзєндзелівського, В. Дроздовського, О. Мельничука, Я. Нагіна, А. Поповського, Т. Сікорського, Л. Терешко, В. Ужченка, Л. Фроляк, В. Чабаненка, Т. Шевченка, Б. Юрковського та ін. [Поповський 2018, с. 44–55]. На жаль, обстеження живомовних рис сільських поселень як південно-східних, так і інших діалектних масивів України лишається відкритим.

Мета статті – з'ясувати історію виникнення села Приют та його адміністративно-територіального становлення; проаналізувати характерні риси живого народного мовлення мешканців старшого й молодшого покоління села Приют з погляду лексико-фразеологічного, фонетико-морфологічного та синтаксичного нашарування, а також впливу на мовну ситуацію односельців засобів масової інформації.

Методи та методика дослідження. Основним методом дослідження є описовий з прийомами: опитування, спостереження, фіксація місцевого усного і писемного мовлення. Для відбору фактичного матеріалу використовуємо метод *дефініційного* аналізу. Дослідження семантики та структури мовних

одиниць здійснюємо за допомогою методу компонентного аналізу.

Джерелами для дослідження слугували записи від односельців з 1958 – 2020 рр., листування, оголошення, публікації в стінній та районній пресі.

Виклад основного матеріалу. Степові говірки належать до наймолодшої формації, які виникли внаслідок численних дозаселень і переселень, що інтенсивно почалися лише з XVIII – початку XIX ст. і тривають до цього часу внаслідок окупації Криму, Донбасу і постійних військових провокацій Кремля. Як відомо, українське населення приходило в цей край переважно із Середньої Наддніпрянщини, Поділля, Волині, а також із Полісся та Слобожанщини. Крім того, в освоєнні його брали активну участь і представники інших народностей [Бевзенко 1980, с. 239; див. Поповський 2018, с. 14–21].

Село Приют засноване в 1924 році переселенцями із сусідніх козацьких слобод – Чаплинки, Першотравенки, Петриківки, які виникли протягом XIX ст. і були поглинуті поміщицькими володіннями з маєтками В.Кашенка, Хренникова, Рябушкіна і помістя Покотилових.

Протягом 1908–1914 років на куплених у збіднілої поміщиці Покотилової землях оселилося кілька німецьких сімей – колишніх вихованців приюту-притулку для сиріт у м. Новомосковську. Селяни цих поселенців називали приютчанами, а їхню колонію – Приютом, поряд з якою вже існували або виникли у різний час села: Антонівка (1897 р.), Веселе (1863 р.), Вишневе (1927 р.), Грушеве (1925 р.), Іванівка (1887 р.), Новоспаське (1927–1930 рр.), Урман (1897 р.), підпорядковані за радянських часів Приютській сільській раді. Малі поселення Антонівка й Урман були знесені в 1937–1938 роках. Основними переселенцями цих сіл, окрім німців, були вихідці з Полтавщини, Катеринославщини.

У 1925 році німці-колоністи продали свої володіння і виїхали за кордон. Їхні землі придбали заможні селяни Лука Кібка та його брат Андрій, Семен Михайлець, Трохим Загорулько, Харитон Сидоренко, Андрій Чегринець, Омелько Сахно. Це були перші поселенці уже власне у селі Приют.

Масове переселення бідняків і середняків на поміщицькі землі відбулося в 1927–30 роках [Магдалинівщина, с. 283–287].

У розбудові села Приют взяли активну участь чотири покоління його мешканців. Значно зросла кількість дворів і населення. На час утворення Приютської сільської ради (1963 р.) у Приюті налічувалось 174 двори і 465 чоловік населення, у Веселому, – відповідно, – 57 і 158, у Вишневому – 15 і 45, у Грушевому – 8 і 16, в Іванівці – 164 і 462, у Новоспаському – 90 дворів і 242 чоловіки. А всього нараховувалося на той час 902 двори з населенням 2458 чоловік [Магдалинівщина, с. 296].

Відтоді минуло 59 років. Змінилося кілька державних устроїв. Змінилося й життя приютян у розбудованих заходах суверенної України. Земля і господарство реформованого колгоспу «Чкалова» були розпайовані і перейшли у приватну власність, де основні земельні масиви перейшли в руки орендарів, а місцеве населення через втрату робочих місць почало емігрувати в інші міста. Внаслідок цього на сьогодні в Приюті лишилося 809 дворів з населенням – 2284 особи, з яких переважна більшість – пенсіонери та приютські дачники. Останні проживають у Дніпрі, а з настанням весняних садово-польових робіт господарюють у спадкових батьківських обійстях.

Цілком закономірно, що живе народне мовлення корінних жителів цього поселення з покоління в покоління всотувало усталені форми говіркової системи степових говорів, але й формувало свої мовні риси.

Із німецького лексику в місцевому мовленні збереглися лише топоніми колишніх перших поселень – *Урман*, назва якого успадкувалася від першого засновника з німецьких колоністів за фахом < Uhrmann – ‘часовий майстер’; *Аніхкайт* < Einigkeit – ‘єдність’ (нині селище Маївка) – назва німецького поселення, що існувало в шести кілометрах від села Іванівки й підтримувало постійний зв’язок зі своїми приютськими одноплемінниками аж до еміграції в 1925 р.

Місцева говірка в основному збігається з літературною українською мовою, проте має й свої діалектні особливості.

Лексичні ознаки: *каблай* – ‘людина маленького зросту’: *та то ж каблайём Волод’ку Рудого називали / а не його брата* [АА Іванчук Л.А.]; *кабиця* – ‘літня пічка напівовальної форми для приготування їжі’: *н’іміц’і йак т’ікалі з сел’а / то гранатами з’ірвали колод’аз’ й кабиц’у* [АА Бобро І.А.]; *кидонутти когось* – ‘обманути, обдурити обіцянками найманих заробітчан’: *шохвере / н’ічим платіти / бо нас кидонуті* [АА Хоменко Н.П.]; *лахудря* – ‘неохайна дівчина, жінка’: *та то така лажудр’а / шо олажудрит’ л’убого по саму зав’язку*

[АА Калюга Г.О.]; *маторженики* – ‘коржики, випечені з неякісних овочевих і злакових сурогатів у часи голодомору’: *не до шмиги тоб’і / Йбсите лад незалежної України // ач’ йак швітко забуй про маторженики з пр’ілої картюпл’і колгоспних кагат’іу* [АА Нестеренко І.І.] та ін. У лексичному складі наявні також і фразеологічні одиниці, як-от: *навісити на калган* – ‘подати футбольний м’яч для удару головою’; *дати пас на погас* – ‘подати волейбольний м’яч над сіткою для завершального удару на майданчику суперника’: *а под’аў би кап’ітан ў той момэнт та на м’іі калган / і був би м’яч у ворот’ах // ото йак Гриц’ Шевчэнка браў пас на погас / то н’ісл’а його с’іл’ного ўдару праўою / гра почіналас’а з нової под’ач’і* [АА Пш]; *свисни, Йване, ти дурніший* – ‘негативна оцінка особи, її дій, вчинків’: *сам парт’оргу скаж’і / а не н’ідбур’уй хитруй’учи / свісни / Йване / ти дурн’іший* [АА Дрофа М.І.].

Унаслідок тривалої русифікації засобами масової інформації в місцеве мовлення ввійшов і загальнономовний суржик типу *празник, время, сийчас / січас, послі, харашо, канешно, ослободиться, строїти, кароче*, а також словесні покручі *блін, кльово, обалденно, хвігня, прикольно, чувак* тощо.

Фонетичні ознаки: а) гіперичне «окання» в словах іншомовного походження в заступленні початковим [а] на [о] – *обріко́са, огро́ном, окуше́рка, амиа́йник / ом’іа́н’ік, опинди́цит*, а також у заступленні початкового і середнього [у] на [о] – *очіте́л’, от’у́г, сос’і’д, сорз’у́ч’*; б) пом’якшена вимова приголосних [д], [т], [з], [с], [л], [н] перед [ї] – *розд’і́л, пот’і́к, з’і́ма, с’і́к, сл’і́ній, сн’і́дати*; в) оглушення дзвінких приголосних у кінці слів і перед глухими – *хл’і́п, пор’і́х, пир’і́х, лё́кко, ва́шко* та ін.; в) ствердіння [ц’] перед [а] здебільшого в зворотній частці *с’а*: *см’і́й’єца, нес’є́ца, учи́ца* і т.ін.;

г) звукосполучки *гі, кі, хі* трапляються лише в мовленні переселенців з Поділля і Волині та суржикованих односельців: *по доро́гі, в кни́гі, скі́дали, торби́нкі, кісткі́, великі́й, в маку́хі*.

Морфологічні ознаки: а) іменники жіночого роду в орудному відмінку однини паралельно із закінченнями *-о́ју, -е́ју* мають ще усічені закінчення *-о́й, -е́й*, як-от: *ко́хто́ю – ко́хто́й, д’і́вко́ю – д’і́вко́й, н’і́д со́ломо́ю – н’і́д со́ломо́й, покр’і́вле́ю – покр’і́вле́й*; б) у прийменникових конструкціях предметно-особового займенника опускається [н]: *бі́ля йо́го, на йі́х, з йі́ми* та ін.; в) у дієсловах II дієвідміни першої особи однини теперішнього і майбутнього часу приголосні в кінці основи слова *д, з, с, т* зберігаються: *буд’у, вод’у, ход’у, воз’у, кос’у, нос’у, плат’у, верт’у; випрос’у*; г) не втрачають своєї активності дієслівні форми третьої особи однини теперішнього часу другої дієвідміни із закінченням на *-е*: *хо́де, но́се, про́се, ро́бе, ко́се*, які функціонують паралельно з літературно унормованими формами *хо́дит’, но́сит’, про́сит’, ро́бит’, ко́сит’*.

Синтаксичні ознаки: а) синтаксичні конструкції порівняльного значення з прийменниками (основна форма) і безприйменникова (пара-

леньна): *ў стрібкáх у висоту Сизóненко віступив крáще за нас // і булá та д'івчина крáща всіх / сп'івáла Над'їя крáще всіх* [АА Пш]; б) протиставний сполучник *але* здебільшого заступається протиставними сполучниками *а, та, так, ну*: *шукáв-шукáв та не знайшов тогó блокнóтика / їе ліши́н'їй зóшит / а не дам тоб'ї* [АА Пш]; *хот'їў зрубáти стару́ віши́н'у / так ма́ти не дали́* [АА Яценко І.М.]; сполучник *шо* переважає над літературно-нормативним *що*: *казáла т'їтка Нáст'а / шо в лáвку ўже хл'ї́н привезлі́* [АА Самарський П.З.].

Висновки. Отже, говірка села Приют сформувалася на основі тих живомовних чинників, які властиві наймолодшій формації степових говорів, що виникли внаслідок доселень і переселень, і своєю мовною організацією була близька до середньонаддніпрянських, активно сприяла утвердженню загальнонаціональної мовно-літературної норми, зберігаючи і поповнюючи лексичні, фонетико-морфологічні та синтаксичні особливості як

загальнонаціонального, так і місцевого мовлення. Проте далися взнаки і заходи тривалої русифікації засобами масової інформації, що створює благодатний ґрунт для деформуючого суржика й появи словесних покручів, оскільки питання повнокровного функціонування української мови в суверенній Україні вже тридцять років блокується ревними охоронцями «руссаго мира» як зовні, так і своїми ж прихильниками Кремля. Більше того, нові землевласники використовують дешеву найману роботу силу (бомжі, роми, заробітчани з різних регіонів). Унаслідок цього різко скорочується місцеве народонаселення, у традиційне живе мовлення приютян уходять специфічні риси жаргонного мовлення заробітчан. А поки що питання подальшої життєдіяльності і працевлаштованості мешканців села Приют, їхнього добробуту, культури тримається на самопливі реформ, а село чекає на турботливого господаря землі як від державних, так і місцевих гілок влади суверенної України.

Література

1. АА – Авторський архів: [АА Пш – Приютська школа; АА+ прізвища інформаторів: Бобро І.А., Іванчук Л.А., Нестеренко І.І. та ін.].
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 246 с.
3. Магдалинівщина: Короткий нарис / Упорядк.: В.М. Горенок, П.В. Коніщук, В.І. Мороз. Дніпропетровськ: Пороги, 2008. 385 с.
4. Поповський А.М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.

References

1. AA – Avtorskyi arkhiv [Author's archive]: [AA Psch – Pryiut School; AA+ names of informants: Bobro I.A., Ivanchuk L.A., Nesterenko I.I. etc.] [in Ukrainian].
2. Bevzenko S.P. (1980) Ukrainska dialektolohiya [Ukrainian dialectology]. Kyiv: Vyscha shkola. 246 s. [in Ukrainian].
3. Mahdalynivshchyna: Korotkyi narys (2008 [Mahdalynivshchyna: Short essay] / Uporiadnyky: V.M. Horenok, P.V. Konishchuk, V.I. Moroz. Dnipropetrovsk: Porohy. 385 s. [in Ukrainian].
4. Popovs'ky A.M. (2018) Pivdennoukrainski dzherela v istorii formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy [South Ukrainian sources in the history of the formation of the Ukrainian literary language]. Dnipro: Lira. 324 s. [in Ukrainian].

THE PATOIS OF PRYIUT VILLAGE OF MAHDALYNIVSKY DISTRICT OF DNIPROPETROVSK REGION

Abstract. An important problem of modern Ukrainian linguistics is the study of the peculiarities of a diverse system of dialects, in which valuable information of the traditional spiritual and material culture of the indigenous inhabitants of a certain area of Ukraine is passed from generation to generation. In this regard, the question of the dynamic processes of linguistic organization of speech and their role in the structure of the main dialect arrays seems relevant.

The purpose of the study is historical information about the steppe dialects, the origin of Pryiut village and its settlers and the administrative-territorial formation from the beginning of the development of this region to the present.

Based on the local material of the villagers of different ages, the main lexical and phraseological, phonetic, morphological, syntactic features of modern speech of Pryiut inhabitants are considered, which coincide with the features of constant transformation of south-eastern (steppe) dialects, which were and are a powerful factor in forming Ukrainian linguistic and literary norms. Attention is drawn to the influence of mass media to the local speech.

Keywords: steppe dialects, subdialect, settlers, information about the foundation of Pryiut village, features of dialect speech.

© Поповський А., 2021 р.

Анатолій Поповський – доктор філологічних наук, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпро, Україна; a.popovskiy@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7815-1891>

Anatoliy Popovskiy – Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Studies and Foreign Languages, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine; a.popovskiy@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7815-1891>